

Josef Harna – Petr Prokeš (eds.): Studie k moderním dějinám.

Sborník prací k 70. narozeninám Vlastislava Laciny.

1. vydání. Praha: Historický ústav AV ČR, 2001, 462 stran, ISBN 80-7286-030-5.

Historický ústav Akademie věd České republiky vydal u příležitosti 70. narozenin významného českého historika *Vlastislava Laciny* publikaci obsahující více než 20 příspěvků, věnovaných moderním českým dějinám. Jde o tematicky bohaté příspěvky, které se zabývají různými aspekty vývoje na území dnešní České republiky, a to od poloviny 19. století zhruba do poloviny 20. století. Obsahově se stati týkají nejen obecného historického, politického, sociálního a ekonomického vývoje, ale podrobněji analyzují též specifická témata jako např. problematiku vývoje českého živnostnictva, postavení žen či otázku fungování reklamy ve dvacátých letech 20. století.

Úvodní kapitoly stručně shrnují význam Vlastislava Laciny a jeho díla pro vývoj české ekonomiky a ekonomického učení. Vlastislav Lacina (nar. 1931) patří k nejvýznamnějším českým historikům-ekonomům 20. století. Ve svých dílech se zaměřil na výklad dějin hospodářství českých zemí a Československa od konce 19. století do první poloviny 20. století. V období komunismu se podrobněji věnoval problematice družstevnictví, zemědělství a agrární reformy a dějinám odborového hnutí. Po roce 1989 se jeho pozornost zaměřila na zkoumání obecného vývoje českého a československého hospodářství. Lacina publikoval rovněž stati, věnované vývoji měnové politiky, roli bank v meziválečném Československu či problematice zemědělství. Mnohé Lacinovy články a publikace byly otištěny též v zahraničí.

Příspěvky, obsažené v recenzovaném sborníku, tematicky vycházejí z oboru studia Vlastislava Laciny a týkají se zejména vývoje v českých zemích a v Československu zhruba do období 50. let 20. století. Tematicky je možné stati v recenzované publikaci rozdělit zhruba do tří tematických okruhů:

- 1) Příspěvky věnující se obecně historicko-politickému vývoji v daném období (mezinárodněpolitické aspekty vývoje, vnitropolitické aspekty vývoje za habsburské monarchie a po vzniku samostatného Československa atd.).
- 2) Stati zabývající se jednotlivými specifickými aspekty ekonomického vývoje v daném období (vývoj na kapitálovém trhu, problematika živnostnictva, německé banky v Československu, vývoj zemědělského družstevnictví).
- 3) Stati věnující se sociální a kulturní problematice a sociálním aspektům vývoje v daném období (např. stati o národnostních menšinách, stať o katolické církvi, příspěvek o postavení žen atd.).

Do první kategorie příspěvků, které se věnují analýze mezinárodněpolitického a vnitropolitického vývoje, je možné zařadit stať Milana Hlavačky *Obrázky z předbřeznové doby*, Miloslava Martínka *Úředníci z moci národní (Národní prvek v sociálních poměrech státních úředníků v Čechách na přelomu 19. a 20. století)*, Jiřího Kociana *Politické strany Československa a sovětizace zemí střední a východní Evropy v letech 1945–1948* a Jindřicha Dejmků *Velká Británie a Československo v době jednání o nový evropský bezpečnostní systém (březen 1936 – červen 1937)*.

Nejvíce statí, obsažených ve sborníku, patří do druhé kategorie, která se zabývá ekonomickým vývojem ve sledovaném období obecně i konkrétními ekonomickými aspekty a problémy vývoje v tomto období od druhé poloviny 19. do druhé poloviny 20. století. Problémy ekonomického vývoje v českých zemích v rámci habsburské monarchie jsou analyzovány ve stati Ivana Jakubce *K problematice zahraničního obchodu rakousko-uherské monarchie v letech 1850–1914*, Petra Prokeše *Pozice českého kapitálu v Rakousku-Uhersku v letech 1890–1814*, Jany Brabencové *České živnostnictvo a parlamentní volby v roce 1897* či Zdeňky Jindry *Schumpeterovo pohřešované „memorandum z Čech“ ze srpna 1917 a Jaroslav Goll jako jeho adresát*.

Ekonomický vývoj v Československu v meziválečném období a jeho konkrétní problémy jsou předmětem výzkumu ve stati Jana Hájka *Německé obchodní banky za války a po válce (Statistika domácích národnostně německých bank v českých zemích v letech 1914–1939)*, Lubomíra Slezáka *Zemědělské družstevnictví jako historický problém*, Pavly Vošahlíkové *Dvacátá léta v české reklamě*, Jaroslava Pátka *Postavení Československa na mezinárodním kapitálovém trhu v meziválečném období 1918–1938* a Jiřího Dvořáka *Těžba tuhy ve Schwarzenberských grafitových dolech v Černé v Pošumaví-Schwarzbachu v první polovině 20. století*.

Specifickými problémy vývoje československé ekonomiky po skončení druhé světové války se zabývá analýza Alice Teichové *Marshallův plán a Československo: pro a proti*, Václava Průchy *Státní regulace pracovního trhu v Československu od konce druhé světové války do začátku dvouletky (1945–1947)* a společná analýza Drahomíra Jančíka, Eduarda Kubů, Jana Kuklíka ml., Jiřího Novotného a Jiřího Šouši nazvaná *Spící konta ve švýcarských bankách za znárodněný švýcarský majetek v Československu? Československo-švýcarská jednání o tzv. náhradových otázkách (1945–1967)*.

Třetí kategorie příspěvků ve sborníku se věnuje problematice sociálního, socioekonomického či sociopolitického charakteru a lze sem zahrnout příspěvek Niny Pavelčíkové *Romové – zdroj nekvalifikovaných pracovních sil pro komunistickou ekonomiku padesátých a šedesátých let (na příkladu Ostravska)*, Jany Burešové *Ženy a hospodářská krize na začátku třicátých let 20. století v Československu*, Jiřího Štaifa *Bráňův pokus o sociální rekonstrukci české národní společnosti a Národohospodářský ústav ČAV*, Martina Kučery *Pokus o vymezení úlohy československých dobrovolníků 1918–1919 v bojích o celistvost republiky*, Josefa Harny *Profesní a věková struktura členů poslanecké sněmovny Národního shromáždění z období první Československé republiky (Příspěvek k typologii politických stran)*, Zdeňka Kárníka *O ustavení Výboru ku prozkoumání zabaveného policejního archivu pražského po Velké válce* a Jana Němečka *Slovenská katolická mise ve Francii 1939–1940*.

Jako určitou charakteristickou ukázkou prací uvedených ve druhé části recenzovaného sborníku mohou uvést stručný obsah statí Pavly Vošahlíkové. Autorka ve své statí *Dvacátá léta v české reklamě* komplexně analyzuje vývoj reklamy v reakci na proběhlou první světovou válku a nové technologické možnosti. V úvodu zdůrazňuje vliv válečných zážitků na značné posuny v hodnotách jednotlivců. „Válečné zážitky z let 1914–1918 nepochybně urychlily zrání celých generací a projevíly se značnými posuny v hierarchii obecně přijímaných hodnot“,¹ píše Vošahlíková. V poválečné době se v reklamních textech ještě důrazněji vyskytují sociální a národnostní prvky. Jako jednoho z průkopníků nových přístupů v reklamě Vošahlíková popisuje podnikatele Tomáše Baťu. Jeho reklamní heslo „boj proti drahotě“ odráží zmíněný sociální motiv v ekonomicky obtížné poválečné situaci. Přestože sociální a národní motivy nalezneme v reklamě i před první světovou válkou, po roce 1918 existuje podstatný rozdíl. Po válce totiž reklama získává ambice stát se tvůrcem nových vztahů, životních vzorů a cílů.

Myšlenky nových úkolů a poslání reklamy se samozřejmě chopí i státní a zemské instituce. Aktivity státních či státem podporovaných podniků a institucí, jako byl *Orbis*, *Čedok* nebo *Exportní ústav*, svědčily o respektu státních orgánů k reklamě. Hlásaným záměrem, který stát v rámci těchto aktivit sledoval, byl veřejný zájem, zdraví lidu, zvýšení populace, oživení cizineckého ruchu apod. Kolektivní reklamu hojně využívaly též další regionální organizace a produkční i obchodní korporace. Subjekty si však byly dobře vědomy, že po kolektivní propagaci měnící konzumní návyky musí přijít boj jednotlivých výrobců o vytvořený trh.

Rozvoj reklamy ve dvacátých letech stát samozřejmě využil k nastolení její regulace zákonem proti nekalé soutěži z roku 1927. Cílem tohoto zákona bylo zamezení využívání nepravdivých či zavádějících sdělení v reklamě. Dalším pomocníkem při zvyšování obsahové i formální úrovně reklamy se stal *Reklamní klub* (Reklub), založený také

v roce 1927. Ten se snažil o zlepšení podmínek pro reklamní činnost podporou vzdělávání, loboval za zrušení dávek z reklamy atd. Rovněž se zasazoval o odstranění pravopisných chyb a krkolomných vyjádření z reklamních textů a sloganů. Za tímto účelem dokonce zřídil jazykovou poradnu. Českou reklamu v té době ovládlo heslo, nejlépe veršované.

S rozvojem nových technologií – jak píše Vošahlíková – dochází i k rozvoji nového využití reklamy.² Filmová reklama opět dává vyniknout Tomáši Baťovi, který již ve dvacátých letech natáčí první nabídkové snímky. Rovněž vznikají specializované firmy na výrobu propagačních filmů jako např. *Propagafilm* J. Vilímka. Další oblastí, do níž reklama ve dvacátých letech proniká, je sport. Účast na automobilových a motocyklových závodech se stává důležitou pro propagaci značky Laurin a Klement. Tomáš Baťa přichází v roce 1924 s myšlenkou sponzorství sportu. Fotbalový tým SK Zlín přejmenovává na SK Baťa Zlín a soustavně jej podporuje. Podobně vznikají pražští Bohemians v roce 1927. Strukturou i rozsahem recenzovaná stať optimálně seznamuje čtenáře s problematikou vývoje reklamy po první světové válce, a tím se stává užitečným zdrojem informací pro badatele i laiky.

Další prací z pravděpodobně nejzajímavější druhé části knihy je příspěvek *Jaroslava Pátka* o kapitálu. Autor ve své stati diskutuje o postavení Československa na mezinárodním kapitálovém trhu v meziválečném období 1918–1938. První světová válka prohloubila mezinárodní polarizaci v oblasti ekonomické úrovně a kapitálu. Bohatší země – jak uvádí Pátek – se staly bohatšími a chudší chudšími.³

Československo je na počátku sledovaného období již silně zadluženo. Tento dluh je spoluvytvářen převzetím části státního dluhu Rakousko-Uherska, válečnými půjčkami v USA a v dalších zemích a poplatkem za osvobození a činí necelých 70 mld. Kč. Do konce roku 1937 Československo snížilo své zadlužení na 47 mld. Kč.

Nové zahraniční půjčky umožnily Československu stabilizovat mezinárodní platební bilanci, usnadnily provedení nostrifikace a repatriace kapitálu československých podniků a umožnily splácení krátkodobých či nevýhodných půjček, jak píše Pátek. Výše zahraničních půjček Československu činila 89 mil. \$, což ve srovnání s ostatními středoevropskými a balkánskými státy nebylo mnoho.⁴

Autor v této stati často poukazuje na zahraničněpolitický charakter půjček. Citovaná korespondence *Živnobanky* s *National City Company, New York* ilustruje americkou politiku vůči Československé republice. Washingtonská vláda těžko nesla, že naše vláda dala přednost splácení Velké Británii a dalším mocnostem před splácením Spojeným státem a považovala to za překážku poskytnutí zlaté půjčky Československu. Zahraničněpolitický aspekt ilustruje i prohlášení T. G. Masaryka, že jej události donutily poskytnout půjčku Rakousku, a tak zabránit jeho spojení s Německem a s Itálií.⁵

Z hlediska mezinárodního kapitálového trhu měly velký význam i obchodní úvěry. Šlo mj. o zálohy na prodej cukru a dalšího zboží. Zvláštní úlohu hrály zbrojní úvěry.

„Podle našeho názoru nelze kapitálovou pozici Československa srovnávat s kapitálovou pozicí velkých průmyslově vyspělejších západních zemí“,⁶ píše Pátek. Nemůže být srovnávána ani s menšími západními zeměmi. Naproti tomu je jeho kapitálová pozice značně silnější ve srovnání se středoevropskými a balkánskými zeměmi. Finanční strategie Československé republiky se z politických důvodů obávala vlivu cizího kapitálu, a proto byly zahraniční půjčky uzavírány jen v nezbytné míře. Postavení Československa celkově záviselo na kapitálově silnějších západních zemích.

Vzhledem k tematické šíři příspěvků, obsažených v recenzovaném sborníku, publikaci využijí nejen studenti a zájemci o moderní historii, ale též zájemci o ekonomický vývoj v Československu v první polovině 20. století. Publikaci jistě ocení i zájemci o jednotlivá specifická témata, obsažená v publikaci. Pozitivní přínos recenzovaného sborníku lze rovněž spatřovat v rozsáhlé literatuře k jednotlivým příspěvkům a ocenit lze též skutečnost, že jednotlivé příspěvky jsou vhodně doplněny tabulkami, ilustrujícími uváděná fakta. Re-

RECENZE

cenzované publikaci tak lze pouze vytknout snad jen nepříliš zřetelnou návaznost jednotlivých statí a jejich uspořádání. Přes tento drobný nedostatek jde o sborník, který lze doporučit každému vážnému zájemci o moderní dějiny.

Jan Havel

¹ Vošahlíková, Pavla: Dvacátá léta v české reklamě. In: Harna, Josef – Prokeš, Petr (eds.): Studie k moderním dějinám. Sborník prací k 70. narozeninám Vlastislava Laciny. 1. vydání. Praha: Historický ústav AV ČR, 2001, s. 291.

² Viz tamtéž, s. 302.

³ Viz Pátek, Jaroslav: Postavení Československa na mezinárodním kapitálovém trhu v meziválečném období 1918–1938. In: Harna, Josef – Prokeš, Petr (eds.): cit. dílo, s. 213.

⁴ Viz tamtéž, s. 218.

⁵ Viz tamtéž, s. 216 a 218.

⁶ Tamtéž, s. 224.